

Két kép a hét színházi bemutatóról. Nemzeti Színház: Hölderlin. A címszereplő (Avar István) és az Énekes (Gelley Kornél) a Kórus előtt. Madách Színház: Névtelen levelek. Bencze Ilona és Huszti Péter Illés Endre drámájában

SZÍNHÁZI BEMUTATÓK

**Illés Endre játéka a
Madách Színházban**

Névtelen levelek

Illés Endre legutóbbi kötetében a Két oroszlán között című esszégyűjteményben találtam meg azokat a mondatokat, amelyek kulcsot, szellemi fogódzót jelentenek számomra, mint egy bevezetnek Illés Endre dramaturgiai műhelyébe. Azt írja: „... a mindennapok feszültségét szeretem. A feszültség éltet. Az ernyedés elől a feszültséghez menekülök... műfajaimat is a feszültség kívánása határozta meg... Drámákat irtam, mert a dráma emberek, helyzetek, összeütközések sorozatos robbanása. A továbbfokozhatatlan feszültség.”

Ilyen feszültség-gócokat fedez fel ez a dráma is, bizonyítván, hogy milyen robbanásokat, emberi összeomlásokat szervez időzített bombaként a névtelen levelek hatása.

Illés Endre jól tudja, hogy valamit kimondani, nevén nevezni, maga felfedezés:

egy betegség megfogalmazása a gyógyítás feltétele. Ebből a szempontból egy drámai kompozícióban felmutatni a névtelen levelek idegborzoló, pusztító, embert roppantó hatását, körünkben sem felesleges.

Még akkor sem, ha tudjuk, a korstílus, a névtelen levelekben is tettenérhető, meghatározó jelenség. Ez a dráma korunk névtelen leveleiről és levelezőiről íródott, nem azokról, akik máglyára, bitóra, vagy gázkamrába küldték a bevádoltakat. A szerző pontosan tudja, hogy Haynau, Torquemada, vagy a hitlerizmus egészen más fajsúlyú, életveszélyesebb drámai teret jelentett, nemcsak azért, mert Velencében, vagy az inkvizíció világában a vádlót éppúgy elérte a büntetés, mint a vádlottat, hiszen a hatalom azzal a cinikus fölényvel hozta őket egy nevezőre, hogy az államrezon szempontjából

mindkettő egyformán veszélyes, fertőző, megbízhatatlan. A játék mégis ezzel a múltra való utalással kezdődik. Nem azért, hogy a múlt és jelen összekapcsolását szolgálja; az író pontosan fogalmaz, a múlt nemcsak az időben, hanem gondolatilag is távol esik a jelentől. Még a közelmúlt, a félmúlt is más, mint az a világ, amit Illés Endre ebben a drámában tettenérni kíván.

Emlékszem egy ilyen félmúltbeli pillanatra. Az egyetemen ledől egy szobor — diákkorunkban. A feljárat folyosó leghuzatosabb helyére állították, de a pillanat olyan volt, hogy létrehozta, szinte termelte a névtelen leveleket. Többen vetélytársaikat vádolták meg, volt, aki hűtlen szeretőjét keverte gyanúba, egész sereg vádlott gyűlt volna össze, ha minden levélnek igazat adtak volna. Mindenki tudta, hogy ezt a könnyű

gipsz-szobrot egy szélroham, egy rosszul időzített, huzatot teremtő ablaknyitás is lesodorhatta, ehhez nem kellett erős férfiak. A pillanat még ma is borzongató, mert átzúgott rajtunk a megdöbbenő fölismerés, ha valaki *névtelenül* bedobja a nevünket, védtelenek, kiszolgáltatottak lehetünk.

Igen, ez a legmegrendítőbb ebben a drámában, hogy a névtelen levél sosem lehet az „emberi lét-fenntartás megható okmánya”, de mindig a torz, alantas lelkek eszköze — olyan, mint a halál: arc nélküli szörnyeteg.

Azokban az időkben, amikor a hatalom szervezeten igényelte, szinte előhívta a névtelen levélírók indulatait, a névtelen levél hozzátartozott a kormányzás módszereihez. Levélíró és címzett feltételezték, kiegészítették egymást. Ma a névtelen levél, vagy a névtelen elhintett rágalom funk-

Káldi Nóra
és Balázsovits Lajos

ciója megváltozott. Nemcsak névtelenül, személytelenül lehet megbélyegezni valakit, gyakran hordozhatunk olyan bélyeget is, amelyet nem tudjuk hol, mikor sütöttek ránk. De fátumként kísér bennünket.

Ezt a mai szituációt kívánja tetten érni Illés Endre drámája. Főszereplője, Ádám elindul, hogy megkeresse legalább önmaga számára, legalább a saját közössége számára az igazság, a tisztaság világát. Kilenc névtelen levelet kapott, összehívja tehát mindazokat, akikről a levelek szólnak. A játék első részében ily módon egy feszültséggel terhes pszichológiai krimi kezdődik, egy olyan nyomozás, amely nemcsak horizontokat nyit, mélységeket, förtelmeket és nevetéses hangulatokat érzékeltet, hanem mintegy bekapcsolja az élet teljességét a játékba. Valóban igaz: az első részből még nem sejtethetjük, merre, hol keressük a folytatást, a kibontakozást, a drámai szerzetben kifejeződő mondanivalót, mert a műhöz a kulcsot csak az utolsó mondatok adják meg azzal, hogy Ádám, akinek meggyőződése az igazság, maga válik az önmaga felidézte akciók áldozatává.

Erős szerkezet ez — görögös, mondjuk az ilyen kompozíciókra. Illés Endre művéről más okból is ezt kell felemlíteni, mert valóban olyan kemény érzelmi és gondolati kontrasztokkal építkezik, mint a görögök, az első rész pszichológiai krimije olyan gondolati energiákat szabadít fel, amiből a befejezés felől nézve logikusnak tarthatjuk a tragikus fordulatot, s természetesen azt a felismeréssorozatot, amely Ádám számára nemcsak a témával való behatolás izgalmát teremti meg, nemcsak a játék motorja lesz, de a néző számára is megteremti az együttgondolkodás feszültségét. Ebben a koncepcióban valóban mellékszereplőkké válnak azok a megsebzett, légszomjjal küzdő nyomorú lények, mint Máté bácsi és Anna, hiszen a hangsúly Ádám tragédiájára helyeződik át, a névtelen levelek azt sebzik meg, azt rombolják, aki a legtöbb emberi értéket képviseli. A dráma ily módon tragikus, fájdalmas felismeréshez juttat el bennünket, s Ádám tragédiája annak az embernek a tragédiája, aki önmaga elvesztése, lefokozása árán is hű marad a felfedezett igazsághoz. Ez most már sorsa, létének értelme, személyiségének fedezete lett.

Ádám büntelen abban, hogy hajdani barátja, Káldi Imre áldozatul esett egy névtelen levélnek, de a családi környezet szennyezett-ségéből csak úgy tud szabadulni, ha leszámol helyzetével és megpróbál előlről kezdeni mindent. Madáchi szavakkal szólva: a paradicsomtól kívül kell megkeresnie az emberi élet értelmét, szépségét, tartalmát. Így lesz az igazságkeresés alkotó szenvedéllyé, önmaga újraépítésének lehetőségévé.

Illés Endre Ádám sorsával, tragikumával nyit ablakot számunkra. Ez az a fénykúra, amely gyógyíthat — társadalmi méretekben. Ádám emberi rangja minősíti a többiekét, a magány, a lelki nyomor fertőzöttjeit, az embergyűlölet betegeit, a cinizmus lovagjait, a jellegtelen éreketlen karikatúrát. Mindig az érték pusztul — ez a nagy tanulság: a névtelenség gaszágával szemben kell védeni a nagyon is sebezhető emberi értékeket.

Illés Endre stílusa alkalmas az árnyalatok, átmenetek, a finom belső modulációk érzékeltetésére, érzeti a szavak erejét, hangulatát, szűrni képes lendületét, jól tudja, egy jelzővel nemcsak jellemezni lehet; minősíteni, sőt ölni is. Szerencsére *Lengyel György*, a rendező is így olvasta ezt a művet és hűséggel, alázattal a szellemi azonosulás igényével, a szerkezet és a

mondatok világossá tételével fogalmazta színre ezt a különös játékot. Jól ügyelt arra is, hogy a jelenetek színei, szellemi fényei és humoros ízei érvényre jussanak. Talán csak néhány szereplő dikciójára kellett volna nagyobb gondot fordítani.

Huszi Péter játssza a főszerepet, Ádám alakját jeleníti meg. Huszi számára — minden látszat ellenére, úgy érzem — nem lehetett egyszerű feladat a szerepformálás munkája. Huszi könnyebb helyzetben van akkor, amikor maga a szerep eleve lehetővé teszi az attraktív, lendületes megjelenést, a robbanó indulatokat, a feszült, forró dikciók meghangszerelését. Ez a szerep sokat bíz a szavak, mondatok hangsúlyaira, az előadásmód bensőséges színeit igényli, a halk, visszafogott tónusok végtelen variánsait kínálja fel. Huszi Pétert szellemi személyisége, exteriörje predestinálja erre a szerepre. Nagyszerűen építi fel a figurát, erős szellemi energiákat tud közvetíteni, de azt hiszem, jó iskola számára abból a szempontból is, hogy megtanulhatja, kipróbálhatja a csendek, a visszafogott tónusok erejét, a szavak kimondásának színészi változatait.

Mellette leginkább *Balázsovits Lajos*, *Bálint András* és *Ilosvay Katalin* játéka tett szert. Balázsovits, Imre szerepében nagyszerű stíluszékkel, szellemileg pontos kontúrokkal, hangsúlyokkal szolgálta a művet, Bálint András pedig a fölényes cinizmus, a hiúság gögőjének olyan emberi változatait és színeit tudta felmutatni, ami nemcsak a figura elleneszenves vonásait, hanem értékes, sőt értékesíthető tartalmait is felvillantotta. Ilosvay Katalin a névtelen levélíró, Anna tépett lelkét, romboló ösztönletét tette láthatóvá. *Mensáros László*, az öreg Máté eltorzult, kisziklott, félrecsúszott, gonoszokdó aktivitását tárta fel veszedelmességében és nevétségességében egyaránt. Talán csak élesebb, tisztább, egyértelműbb hangsúlyokat, hatásosabb érzelmi, gondolati akcentusokat kellett volna a rendezőnek követelnie tőle.

A többi szereplő közül: *Káldi Nóra*, *Szemere Vera*, *Körmenyi János*, *Cs. Németh Lajos* és *Horváth Ferenc* alakítása érdemel figyelmet és elismerést. *Fehér Miklós* tervezte a díszleteket. Steril világot teremtett, jól használható terepet, de talán többet bízhatott volna a fény, a világítás effektusaira. Ezek a furesán tagolt terek legtöbbször csak keretet adnak, de atmoszférikus töltésük kevés.

Illés Jenő

Horváth Ferenc, Huszi Péter, Bálint András és Körmenyi János (MTI — Keleti Éva felv.)

